

Kalina Skóra

KILKA WYJĄTKÓW OD REGUŁY,
CZYLI O „NIEŚREDNIOWIECZNYCH” POCZĄTKACH ANDRZEJA NADOLSKIEGO

Słowa kluczowe: historia nauki, archeologia

Dwoma wielkimi pasjami naukowymi Andrzeja Nadolskiego były, bez cienia wątpliwości, archeologia średniowieczna i wojskowości, we wszystkich jej aspektach: od militariów przez badania pól bitewnych po organizację struktur wojskowych.

Jednak zanim wykryły się te właśnie zainteresowania, które potem zdominowały jego pracę naukową, pierwsze kroki na gruncie archeologicznym stawiał w epokach starszych, głównie w okresach przedrzymskim i rzymskim. Można odnieść wrażenie, że takie działania wywoływane były z inspiracji Konrada Jażdżewskiego, który we wspomnieniach Andrzeja Abramowicza „prehistorią zarażał”, szczególną pasję znajdując w badaniach nad neolitem, w mniejszym stopniu nad okresem rzymskim i pozostałymi epokami.

W terenie

Rok akademicki 1945/1946 był pierwszym po wojnie, kiedy udało się Konradowi Jażdżewskiemu zorganizować na Uniwersytecie Łódzkim wykłady, ćwiczenia i seminaria, odbywające się w Miejskim Muzeum Prehistorycznym. Wówczas na studia zgłosił się A. Nadolski¹. Już w grudniu 1945 r. powołano do życia Koło Miłośników Prehistorii Studentów UŁ, którego wiceprezesem został A. Nadolski, znany jeszcze wówczas pod partyzanckim pseudonimem Jerzy Nowak², zaś funkcję prezesa powierzono Aleksandrowi Gardawskiemu. Wspomniane Koło organizowało wycieczki badawcze, wykorzystując różnorakie środki lokomocji, np. tramwaje podmiejskie. Wyprawy nabrały rozmachu dzięki

zdobytej z angielskiego demobilu przez A. Nadolskiego ciężarówce, ochrzczonej *Mamutem*³. W trakcie takich eskapad na terenie całego kraju, nie tylko odwiedzano muzea, placówki naukowe, ale i podejmowano poszukiwania nowych stanowisk archeologicznych, co kończyło się niekiedy niewielkimi badaniami archeologicznymi⁴. Doświadczenia nabyte przez A. Nadolskiego jako współorganizatora archeologicznych wypadów przyczyniły się do opublikowania swoich obserwacji w artykule *O organizacji samochodowych wycieczek badawczych*, wydrukowanym w „Z otchłani wieków”⁵.

Jednym z efektów tych ekspedycji było m.in. zebranie z powierzchni zabytków odwiedzanych na cmentarzysku w Zadowicach, pow. kaliski⁶ czy odkrycie nad Nerem, we wsi Brzozówka, pow. poddębicki nekropolii z młodszego okresu przedrzymskiego, w której eksploracji brał aktywny udział⁷.

Ponadto A. Nadolski uczestniczył w pracach wykopaliskowych (od 27 maja do 10 lipca 1947 r.) w Gledzianówku, st. 3⁸ prowadzonych wspólnie

³ *Ibidem*, s. 209; A. Nadolski, *O organizacji samochodowych wycieczek badawczych*, „Z otchłani wieków”, R. XVI, 1947, z. 11-12, s. 164.

⁴ A. Abramowicz, *Koral pamięci, cz. I, Wspomnienia, pamiętniki, dzienniki, notatki i listy archeologa. Dzieciństwo i młodość*, Łódź 2010, s. 294.

⁵ A. Nadolski, *O organizacji samochodowych wycieczek badawczych*, „Z otchłani wieków”, R. XVI, 1947, z. 11-12, s. 164-167.

⁶ E. Kaszewska, *Zadowice tysiąclecie cmentarzysko na bursztynowym szlaku*, Łódź 1984, s. 4.

⁷ K. Waleta, *Badania nad okresem późnolateńskim i rzymskim*, „Acta Universitatis Lodzianae, Folia Archaeologica”, t. 19, 1995, s. 57-58.

⁸ A. Abramowicz, T. Poklewski, *Andrzej Nadolski Archeolog*, [w:] Sylwetki łódzkich uczonych, z. 11: Profesor Andrzej Nadolski, Łódź 1994, s. 9.

¹ K. Jażdżewski, *Pamiętniki. Wspomnienia polskiego archeologa z XX wieku*, Łódź 1995, s. 202.

² *Ibidem*, s. 209.

przez ówczesne Miejskie Muzeum Prehistoryczne, Zakład Prehistorii UŁ i Koło Miłośników Prehistorii i studentów UŁ. Badaniami objęto kurhan tzw. książęcy z późnego okresu rzymskiego oraz znajdujące się pod nim cmentarzysko pła-skie kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego⁹.

A. Nadolski wziął udział w wykopaliskach, które K. Jażdżewski prowadził w latach 1946-1947 wraz z pracownikami Muzeum Prehistorycznego i Zakładu Prehistorii UŁ na cmentarzysku kultury trzcinieckiej w Lubnej, pow. sieradzki. Odkryto wówczas i zadokumentowano ok. 30 pochówków. Prace zakończyły się dość nagle, po dotarciu do ekipy wieści, że ukrywający się oddział AK planuje napad, którego łupem miała paść „drogocenna” ciężarówka¹⁰. Nieco wspomnień z tych wykopalisk i refleksji na temat „zmarłych pochowanych w pozycji skurczonej” zamieścił A. Nadolski w popularnonaukowej książeczce *Ścieżki archeologów*, wydanej w 1967 r.¹¹

W roku 1949 A. Nadolski aktywnie kierował razem z Janiną Kamińską badaniami cmentarzyska kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Woli Błędowej. Wykopaliska rok wcześniej w czerwcu rozpoczęło Muzeum Prehistoryczne. Prace oficjalnie prowadzić miał K. Jażdżewski. W 1949 r. badania kontynuowano od 24 maja do 22 czerwca¹². Wstępne i lakoniczne informacje o odkryciu opublikowali w czasopiśmie „Z otchłani wieków”: A. Nadolski¹³ oraz W. Chmielewski¹⁴. Część dokumentacji z badań („niemal wszystkie plany i notatki”) zaginęła z winy jednego z uczestników ekspedycji, a odtworzyć się ją udało, w pewnym stopniu, Magdalenie Blombergowej¹⁵, która wyniki badań z Woli Błędowej opublikowała

znacznie później, w 1972 roku, w „Wiadomościach Archeologicznych”¹⁶.

Od 1948 roku A. Nadolski zaangażowany został do prac wykopaliskowych w Tumie pod Łęczycą, które praktycznie prowadził z Janiną Kamińską, podczas gdy oficjalnie kierownikiem był K. Jażdżewski¹⁷, który czasowo dojeżdżał z Gdańska, w którym prowadzono na szeroką skalę badania milenijne¹⁸. W roku 1952 r. rozpoczęto badania Grodów Czerwieńskich¹⁹. W zasadzie te pierwsze większe wykopaliska na obiektach średniowiecznych stanowią pewną cezurę w życiorysie naukowym A. Nadolskiego, który od tej pory poświęca się w zasadzie studiom nad średniowieczem i bronioznawstwem.

Publikacje

W dorobku naukowym A. Nadolskiego znajduje się tylko kilka publikacji dotyczących bezpośrednio epok starszych; wszystkie pochodzą z początkowego etapu jego pracy naukowej. Potem już konsekwentnie był wierny swoim zainteresowaniom średniowiecznym.

Przede wszystkim należy podkreślić, że pracę magisterską napisał na podstawie materiałów z dwóch nekropolii z młodszego okresu przedrzymskiego, w których badaniach brał udział. Magisterium (magister filozofii w zakresie historii) uzyskał 8 stycznia 1949 r.²⁰ na podstawie studium: *Cmentarzyska z późnego okresu lateńskiego w Gledzianówku i w Brzozówce w Polsce Środkowej*²¹; z K. Jażdżewskim w roli promotora. Rozprawę tę pod tym samym tytułem opublikował w tomie XVIII „Wiadomości Archeologicznych”²² oraz w postaci krótkiej notatki w „Sprawozdaniach z czynności i posiedzeń w r. 1949 Ł.T.N.”²³

⁹ K. Walenta, *Badania...*, s. 58. K. Jażdżewski, *Nieco o obrabowanej mogile sprzed piętnastu wieków i o długim trwaniu wieści gminnej*, „Z otchłani wieków”, t. XVII, 1948, z. 3-4, s. 42-46.

¹⁰ K. Jażdżewski, *Pamiętniki...*, s. 211.

¹¹ A. Nadolski, *Ścieżki archeologów*, Łódź 1967, s. 22-24.

¹² M. Blombergowa, *Cmentarzysko z młodszego okresu rzymskiego w woli Błędowej pow. Brzeziny*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXXVII, z. 2 (1972), s. 170-171.

¹³ A. Nadolski, *Nowe wykopaliska Miejskiego Muzeum Prehistorycznego w Łodzi*, „Z otchłani wieków”, R. XVIII, 1949, z. 9-10, s. 156.

¹⁴ W. Chmielewski, *Badania terenowe łódzkiego ośrodka prehistorycznego w r. 1949*, „Z otchłani wieków”, R. XIX, 1950, z. 5-6, s. 98, 102.

¹⁵ A. Abramowicz, *Koral pamięci*, cz. I..., s. 298.

¹⁶ M.M. Blombergowa, *Cmentarzysko...*, s. 170-205.

¹⁷ A. Abramowicz, T. Poklewski, *Andrzej Nadolski Archeolog...*, s. 9.

¹⁸ K. Jażdżewski, *Pamiętniki...*, s. 245-246.

¹⁹ *Ibidem*, s. 267.

²⁰ A. Abramowicz, T. Poklewski, *Andrzej Nadolski Archeolog...*, s. 9; M. Mielczarek, *Życiorys, [w:] Sylwetki...*, s. 5.

²¹ A. Abramowicz, *Koral pamięci...*, cz. I, s. 285.

²² A. Nadolski, *Cmentarzyska z późnego okresu lateńskiego w Gledzianówku i w Brzozówce w Polsce środkowej*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XVIII (1951/1952), s. 85-136.

²³ A. Nadolski, *Cmentarzyska z późnego okresu lateńskiego w Gledzianówku i Brzozówce w Polsce*

Drugi większy artykuł dotyczący okresu rzymskiego traktował o „inkrutowanych grotach oszczepów”. Praca ukazała się w tomie II „Slavia Antiqua”²⁴. W dużej części tekst był kontynuacją opracowania, którą przed II wojną światową przygotował pracownik Muzeum Prehistorycznego w Łodzi, W. Kasiński. Celem artykułu było zaprezentowanie nowych odkryć, uzupełnienie listy znalezisk znanych z pracy Martina Jahna²⁵ oraz Rudolfa Jamki²⁶. Z powodu śmierci autora „rozprawkę” polecił mu skończyć K. Jażdżewski, piastujący po wojnie również funkcję kierownika Miejskiego Muzeum Prehistorycznego w Łodzi²⁷. W zasadzie W. Kasiński jest autorem większej części dzieła: w sumie opisał cztery nowe grotty ze Stryczowic, pow. opatowski oraz z Sobótki, pow. łęczycki. A. Nadolski zaś – dodał charakterystykę tylko jednego grotu z Walewic, pow. łowicki, opracował wykaz znalezisk oraz mapę, jak również napisał wnioski końcowe. W spisie inkruutowanych grotów broni drzewcowej znalezionych w dorzeczu Odry i Wisły, sporządzonym przez niego znalazło się 16 stanowisk z 20 militariami²⁸. W publikacji przedstawił również zestawienie wątków ornamentacyjnych²⁹. Kilka akapitów zajęły rozważania nad genezą zwyczaju zdobienia tego oręża. Oddalona została hipoteza o gockiej proweniencji zabytków, ze względu na powszechny brak militariów, a co za tym idzie i grotów na cmentarzyskach kultury gockiej, dzisiejszej wielbarskiej³⁰. A. Nadolski podkreślił brak tego typu grotów na terenach Germanii zachodniej i wskazał na drugą koncentrację znalezisk w Skandynawii, jednak już nie tak wyraźną jak pomiędzy Odrą i Wisłą. Zwrócił uwagę na trzy grotty z inskrypcjami runicznymi (3 z 20 okazów)³¹, upatrując sposobu dostania się na ziemię polskie w formie raczej łupu niż kupna.

środkowej, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń w r. 1949 L.T.N” t. 2 (8), 1952, ss. 3.

²⁴ A. Nadolski, *Kilka uwag o inkruutowanych grotach oszczepów z późnego okresu rzymskiego*, „Slavia Antiqua”, t. II, 1950, s. 220-240.

²⁵ M. Jahn, *Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit*, Mannus-Bibliothek 16, Leipzig 1916, s. 93.

²⁶ R. Jamka, *Cmentarzysko w Kopkach (pow. niski) na tle okresu rzymskiego w Małopolsce zachodniej*, „Przegląd Archeologiczny”, t. V, 1935-1936, s. 43.

²⁷ A. Nadolski, *Kilka uwag ...*, s. 221, przypis 1.

²⁸ *Ibidem*, s. 231-232 (zestawienie).

²⁹ *Ibidem*, ryc. 8 i 9.

³⁰ *Ibidem*, s. 234, 237.

³¹ *Ibidem*, s. 238.

Natomiast pozostałe grotty inkruutowane wolał traktować jako wyrób miejscowy³².

Później na temat inkruutowanych grotów broni drzewcowej, a właściwie ich chronologii i rozprze-strzenia wypowiedział się szerzej Piotr Kaczanowski³³. Z przedstawionego przez niego stanu badań nad zagadnieniem wynika, że na gruncie nauki polskiej poprzednikiem A. Nadolskiego w tej kwestii był tylko Włodzimierz Antoniewicz (1919)³⁴. Szeroko zdobieniem nie tylko broni, ale i narzędzi zajmował się Rudolf Jamka (1935 i 1938)³⁵. Po publikacji A. Nadolskiego do zagadnienia wracali Jerzy Antoniewicz (1962)³⁶, Teresa Dąbrowska i Kazimierz Godłowski (1970)³⁷. Analizowano ornamentykę, zaś zainteresowanie szczególnie budziły inskrypcje runiczne.

W 1953 roku w „Sprawozdaniach P.M.A” ukazał się krótki artykuł A. Nadolskiego pt. *Dwa interesujące przedmioty z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz*³⁸. Badania w Zadowicach prowadził wówczas A. Abramowicz³⁹. Cmentarzysko było nielegalnie rozkopywane, a do rąk miejscowej ludności trafiły cenne zabytki, które udało się odzyskać. Poza pojedynczymi zabytkami do rąk ekipy archeologicznej wróciły trzy zespoły grobowe kultury przeworskiej, z których jeden stał się przedmiotem publikacji A. Nadolskiego. Inwentarz grobu tworzyły inkruutowany srebrem żelazny grot włóczni i nóż, jak również umbo i nożyce. Przepalone szczątki kostne „uległy zagubieniu”.

³² *Ibidem*, s. 239.

³³ P. Kaczanowski, *Chronologia inkruutowanych grotów broni drzewcowej z okresu wpływów rzymskich z obszaru europejskiego Barbaricum*, [w:] Scripta Archaeologica, Warszawa-Kraków 1988, s. 51-77.

³⁴ W. Antoniewicz, *Żelazne oszczepy inkruutowane z Kamienicy, w pow. jarosławskim*, „Przegląd Archeologiczny”, t. I, 1919, z. 3-4, s. 99-111.

³⁵ R. Jamka, *Cmentarzysko w Kopkach (pow. niski) na tle okresu rzymskiego w Małopolsce zachodniej*, „Przegląd Archeologiczny”, t. V, s. 22-62; R. Jamka, *Ozdoby oręża i narzędzi z podokresu późnolateńskiego i okresu rzymskiego odkrytych na Śląsku*, Prace Prehistoryczne 3, Wydawnictwa Śląskie PAU, s. 1-44.

³⁶ J. Antoniewicz, *O kilku importach prowincjonalno rzymskich i kultury „wenedzkiej”, znalezionych w 1956 roku na obszarach plemiennych Jaćwieży*, „Rocznik Białostocki”, t. III, s. 183-204.

³⁷ T. Dąbrowska, K. Godłowski, *Grób kultury przeworskiej z Hromówki na Ukrainie*, ZNUJ, „Prace Archeologiczne”, t. 12, s. 77-101.

³⁸ A. Nadolski, *Dwa interesujące przedmioty z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz*, „Sprawozdania P.M.A”, t. V, 1953, z. 1-2, s. 90-92.

³⁹ *Ibidem*, s. 90.

Do omówienia autor wybrał tylko dwa z tych przedmiotów: grot i nóż; wybór ten zapewne podyktowany był pewną znajomością zagadnienia wynikającą z wcześniejszej publikacji o zdobionych grotach włóczni. Poza wskazaniem analogii i opisaniem parametrów oraz stanu zachowania zabytków A. Nadolski wskazał na rangę odkrycia dla archeologii okresu rzymskiego, szczególnie „dla stosunków społecznych, gospodarczych i etnicznych”⁴⁰. Grot włóczni oraz nóż o ostrzu zdobionym zostały zilustrowane.

Omawiany artykuł zamyka listę „pradziejowych” publikacji A. Nadolskiego, a wraz ze wcześniej wspomnianą pracą o „inkrystowanych grotach oszczepów”, opublikowaną na łamach „Slavia Antiqua”, dokumentują w pewien sposób pierwszy etap zainteresowań militarnych A. Nadolskiego.

Dydaktyka

Należy wspomnieć również o działalności dydaktycznej A. Nadolskiego, który szczególnie we wczesnych jej etapach musiał zajmować się także epokami starszymi. W 1946 roku jeszcze będąc studentem otrzymał etat asystenta wolontariusza w Zakładzie Prehistorii Uniwersytetu Łódzkiego, a już w roku akademickim 1949/1950 prowadził swoje pierwsze proseminarium i ćwiczenia z prehistorii⁴¹. Z prowadzonych przez niego wykładów i ćwiczeń zachowały się informacje o: *Historii starożytnej ziem polskich* i *Archeologii ziem Polski*⁴². Z czasem zajęcia te zamienił na

bloki tematyczne, ciekawsze z punktu widzenia własnych zainteresowań.

W sumie A. Nadolski wypromował 29 magistrów i co znamienne, tylko dwie z napisanych pod jego kierunkiem prac poświęcone były starszym epokom chronologicznym. Obie również powstały w okresie debiutu A. Nadolskiego w roli promotora. Pierwszym jego magistrem, w roku 1963, została Maria Jadwiga Jażdżewska na podstawie pracy *Pradzieje powiatu łęczyckiego (od neolitu do wczesnego okresu lateńskiego)*. Była to również pierwsza od 1948, od czasów magisterium Aleksandra Gardawskiego, praca obroniona na UŁ, której promotorem nie był K. Jażdżewski⁴³. Dwa lata później, w 1965 roku swoje studia sfinalizował Marian Głosek z pracą magisterską na temat *Fibul z okresu późnorzymskiego na stanowiskach wczesnośredniowiecznych w Polsce*⁴⁴. Jej wersja uzupełniona i poprawiona ukazała się w 2010 roku⁴⁵. Przegląd prac później napisanych pod kierunkiem A. Nadolskiego wskazuje jednoznacznie na zawężenie ich tematyki wyłącznie do średniowiecza i broni.

W artykule chciałam pokazać te mniej znane elementy życiorysu naukowego A. Nadolskiego. Tych kilka wskazanych wyjątków jednak tylko potwierdza znaną wszystkim regułę. Życiorys i kariera naukowa A. Nadolskiego są przykładem konsekwencji w realizacji własnych pasji. Czy na pewno zawsze „młodzi ludzie nie wiedzą, czego chcą”, jak twierdził Federico Fellini?

⁴³ M. Barszczak, A. Andrzejewski, *Rezultaty działalności naukowo-dydaktycznej i zestawienia osobowe*, „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Archaeologica”, t. 19, 1995, s. 107.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 107.

⁴⁵ M. Głosek, *Problem przeżywania się późnorzymskich fibul z podwiniętą nóżką na stanowiskach z kulturowymi elementami słowiańskimi*, [w:] *Terra Barbarica. Studia dedykowane M. Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Urbaniak, R. Prochowicz, I. Jakubczyk, M. Levada, J. Schuster, Łódź-Warszawa 2010, s. 687-692.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 92.

⁴¹ J. Kmiecński, *Andrzej Nadolski Profesor Uniwersytecki*, [w:] *Sylwetki łódzkich uczonych...*, s. 23, 25.

⁴² *Ibidem*, s. 25-26.

**Ein paar Ausnahmen von der Regel, oder über die „nichtmittelalterlichen“
Anfänge von Andrzej Nadolski**

Summary

Die zwei wissenschaftlichen Hauptinteressenschwerpunkte Andrzej Nadolskis waren, ohne jeden Zweifel, Archäologie des Mittelalters und des Militärwesens, und zwar in allen Aspekten: von Waffenkunde über Schlachtfelduntersuchungen bis hin zu Organisationsfragen der militärischen Strukturen.

Bevor sich aber diese Interessen kristallisierten, hatte A. Nadolski sein archäologisches Aben-

teuer mit älteren Epochen begonnen. Gemeint ist hier vor Allem die vorrömische und römische Kaiserzeit. Es scheint, als sei diese frühe archäologische Aktivität durch Konrad Jazdźewski inspiriert gewesen.

Dieser Artikel bespricht also alle wissenschaftlichen Tätigkeitsbereiche Andrzej Nadolskis, die mit Vorgeschichte verbunden sind: Ausgrabungen, Publikationen und Didaktik.

*mgr Kalina Skóra
Ośrodek Badań nad Dawnymi Technologiami
Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*